

Внаслідок цього перед Україною постали нові виклики. Аби гідно впоратися з ними та стати сильним і впливовим суб'єктом геополітики, Україні необхідно визначитися, перш за все, із зовнішньополітичним вектором, побудувати міцну економіку та громадянське суспільство. Бажаного результату можна досягнути через стратегічне партнерство із сусідніми державами та здобуття статусу регіонального лідера.

Перспективами подальших досліджень у такому напрямку є необхідність наукових розробок з пошуку відповідного місця держави у світовій глобальній політичній та економічній системах в теоретичному плані. У практичному – необхідно створити механізм реалізації національних інтересів

політичного й економічного характеру на глобальному та регіональному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошко М. Держави пострадянського простору у світовій політиці / М. С. Дорошко, Н. В. Шпакова. – К. : Знання, 2010. – 66 с.
2. Кудряченко А. Геополітика: навчальний посібник / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 293 с.
3. Рудич Ф. Україна в сучасному геополітичному просторі / Ф. М. Рудич. – К. : МАУП, 2002. – 487 с.
4. Дністрянський М. Геополітика: навчальний посібник / М. С. Дністрянський. – Львів. : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 434 с.
5. Сирота М. Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття / М. Д. Сирота. – К. : Пульсари, 2007. – 213 с.

УДК 327.8

Авдєєва М.А.
РФ НІСД у м. Харкові

ФАКТОР М'ЯКОЇ СИЛИ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Здійснено спробу проаналізувати застосування м'якої сили для досягнення геополітичного домінування. Виявлено основні ресурсні компоненти м'якої сили, які використовуються Росією в зоні привілейованих інтересів, і, зокрема, в Україні, а також специфічні риси російської м'якої сили, нормативні інституції та історичні дискурси, задіяні в процесі здійснення вигідного впливу.

Ключові слова: м'яка сила, жорстка сила, привілейовані інтереси, ідентичність, культурно-історичної спільність.

Авдєєва М.А.

ФАКТОР МЯГКОЙ СИЛЫ В РОССИЙСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Предпринята попытка проанализировать применение мягкой силы для достижения геополитического доминирования. Выявлены основные ресурсные компоненты мягкой силы, которые используются Россией в зоне привилегированных интересов, и, в частности, в Украине, а также специфические черты российской мягкой силы, нормативные институты и исторические дискурсы, задействованные в процессе осуществления выгодного влияния.

Ключевые слова: мягкая сила, жесткая сила, привилегированные интересы, идентичность, культурно-историческая общность.

Avdieieva M.

SOFT POWER FACTOR IN RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS

This article attempts to analyze the use of soft power to achieve geopolitical dominance. The key components of the soft power resources used by Russia in the area of its privileged interests, and particularly in Ukraine, are outlined. The article describes the specific features of the Russian soft power, normative institutions and historical discourses involved in the process of the required influence.

Key words: *soft power, hard power, privileged interests, identity, cultural-historical community.*

Модерна зовнішньополітична стратегія Російської Федерації спрямована на ефективне стримування зовнішньої загрози, збереження позицій у зоні виняткових інтересів, підтримку дружніх регіонів, геополітичне домінування, і врешті – отримання статусу світового лідера [1]. Задля досягнення цієї мети країною, поряд із традиційними засобами силового примусу, такими як дипломатичний тиск, економічні засоби, торгівельні обмеження, маніпулювання газовим питанням, активно використовуються специфічні механізми м'якої сили.

Формування російської м'якої сили є процесом, що динамічно розвивається. Реалізація механізмів цієї сили постійно „випробовується” в сусідніх із Росією державах. Зокрема у російській зовнішній політиці на пострадянському просторі м'яка сила використовується разом із створенням привабливого образу, нагадуванням про культурно-історичну спільність.

Основною метою статті є спроба проаналізувати сучасний стан російської м'якої сили. Для цього досліджується приклади використання м'якої сили щодо України у російській зовнішній політиці по відношенню до суміжних країн з метою посилення механізмів впливу у регіоні, вивчаються окремі її вияви.

При з'ясуванні питання щодо досягнення геополітичного домінування доцільно навести думку американських учених Роберта Кеохейна і Джозефа Ная, які вважають, що майбутніми суверенами будуть ті, хто здатний володіти м'якою силою. Вони визначають цю силу як „можливість отримати бажані результати, тому що інші хочуть того, що хочете ви” [2, р.86].

Виходячи з цієї концепції, ефективна зовнішня політика буде все більше і більше залежати від популярності й привабливості сформованих і популяризованих державою політичних ідей та міжнародних ініціатив.

Коаліції частіше будуть формуватися через посередництво PR та політичного маркетингу, рідше – з використанням жорсткої сили. У постмодерністській політиці влада трансформується у комунікаційні структури. Таким чином можна припустити, що з часом соціальні та комунікаційні ресурси (Інтернет, телебачення, радіо та преса) будуть набувати все більшої ефективності і вийдуть на один рівень з природними ресурсами (нафтою і природним газом) [3, р.151].

У Росії на початку її незалежності більшої популярності набула концепція інформаційної геополітики. Послідовники цієї концепції вбачають пострадянський простір у якості інформаційного поля бою [4, с. 17]. На їхню думку, домінування в інформаційному просторі геополітичного супротивника може бути забезпечено тільки за рахунок використання таких інструментів, як:

1) приховане управління інформацією внутрішніх, економічних і культурних процесів противника, що створить необхідний фон для інформаційної, ідеологічної, економічної та культурної експансії, і зумовить рішення противника, вигідне для маніпулятора;

2) інформаційно-психологічна агресія на основі економічного, політичного і дипломатичного тиску;

3) інформаційна війна на основі економічної блокади і загрози застосування сили.

Разом із тим, починаючи з 2000 р., після приходу до влади В.Путіна, Росія усе більше звертається у зовнішній політиці до інших механізмів – засобів м'якої сили. Використовувати м'які інструменти сили системно та організовано для досягнення зовнішньополітичних цілей Росії дозволяє передусім фінансовий і економічний потенціал країни, що являє собою фундаментальну основу застосування сили. У вказаному контексті успіх у стратегічному розвитку цього сегмента зовнішньої

політики залежить від можливостей як федерального бюджету, так і державної політики із залученням великого бізнесу до фінансування довгострокових проєктів, у яких політичні наслідки можуть проявлятися лише у середньо- або довгостроковій перспективі.

Стрімке зростання економіки почало змінювати характер російської сили і шляхів її реалізації. За роки надприбутків від нафти і формування таких видів фінансових інститутів, як Стабілізаційний фонд і Фонд національного добробуту, Росія може дозволити собі „розкіш” (навіть в умовах світової економічної кризи) резервування спеціальної статті бюджету на фінансування сектора, який безпосередньо відображає міжнародний імідж держави, стан національної безпеки та можливості національної оборони.

І хоча Росія зберегла певні елементи радянської жорсткої сили, це не наддержава старого типу. Нові надходження енергії не були використані для підвищення військових витрат або відновлення оборонної промисловості Росії за рахунок інших секторів. Починаючи з 2000 року, Росія поступово стала рухатися в напрямку спершу нарощування, а потім і використання економічних ресурсів для заохочення сусідніх держав до більш тісної співпраці у рамках запропонованої Росією регіональної політики. Зростання економіки Росії, її споживчі товари, поп-культура і збереження російської мови в якості регіональної „lingua franca” в багатьох державах СНД зробили Росію більш привабливою для навколишніх країн, ніж це було в 1990 році. На думку деяких вчених, Росія сьогодні знаходиться на шляху до відновлення того ступеня м'якої сили, яку раніше мав Радянський Союз у своїй безпосередній сфері впливу [5].

Росія традиційно ставиться до взаємодії зі своїми пострадянськими сусідами інакше, ніж до відносин з іншими країнами, „гра” на пострадянському просторі залишається пріоритетом для Росії у здійсненні її міжнародного впливу та стратегії зовнішньої політики в цілому. Це цілком природно, з огляду на географічну близькість, економічні зв'язки, культурне споріднення, радянську спадщину й інші історичні узи.

Постає питання – а чому Росія намагається посилити свій вплив передусім на пострадянському просторі?

Для відповіді на це питання необхідно, перш за все, проаналізувати офіційну оприлюднену позицію Російської Федерації. Так, у липні 2004 року, В.Путін під час виступу на пленарному засіданні послів

Росії, які були відкликани до Москви на спеціальне засідання для перегляду пріоритетів зовнішньої політики, підкреслив, що пріоритетними регіоном для Росії залишився СНД. Зокрема В.Путін зазначив, що Росія ще „недостатньо використовує наявні резерви впливу, в тому числі такий резерв, як історично сформовані кредити довіри, дружби, тісні узи, що пов'язують народи наших держав”, – іншими словами ресурси м'якої сили Росії. Він заявив, що „потрібно надавати відносинам держав СНД з Росією максимально привабливий характер не тільки для нас, але й для них” [6].

Д.Медведев серед основних принципів зовнішньої політики Росії 31 серпня 2008 р. назвав наявність регіонів, де Росія має привілейовані інтереси, і країн, з якими Росію пов'язують історично особливі відносини [7]. З метою ресурсного забезпечення зовнішньої політики у цьому напрямку було окремо передбачено диверсифікацію зовнішньополітичного інструментарію та відповідне інформаційне забезпечення [8].

У вересні 2008 р. у Росії було створено спеціальний орган для координації інформаційної політики на пострадянському просторі – Федеральне агентство зі справ Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, що мешкають за кордоном, і з міжнародного гуманітарного співробітництва („Росспівробітництво”). Керівником Федерального агентства 5 березня 2012 року призначений К. Косачев.

Після приходу до влади команди В.Путіна, російська зовнішня політика була жорстко централізована. Наразі саме Президент і його адміністрація повністю визначають зовнішньополітичні пріоритети. Втім щодо України з багатьох питань російська позиція не уніфікована. Залишаються розбіжності у відносинах між прихильниками м'якої і жорсткої сили. Прихильники жорсткого курсу, т.зв. силовикі, вважають за необхідне повне відновлення авторитету Росії в Євразії. Вони, як і раніше, виступають за ексклюзивне домінування Росії на теренах СНД і за застосування примусу для забезпечення інтересів Росії [5].

Таким чином, нова інтеграційна парадигма Росії полягає у тому, що неприпустимим є все, що заважає Росії відновлювати свій статус у світі. Росія прагне розбудови навколо своєї країни міжнародної політичної, економічної, фінансової та безпекової системи, в якій би сама Росія визначала правила, норми та стандарти. Застосовуючи жорстку або м'яку

силу, Москва намагається перетворити пострадянський простір у „зону своїх особливих інтересів”, і основною метою є недопущення виходу цього регіону з-під російського контролю.

На думку деяких дослідників, Росія намагається створити образ, настільки ж привабливий для України, наскільки і Європейській Союз. Стати, так би мовити, ідеологічною альтернативою ЄС, з власним своєрідним підходом до суверенітету, сили і світового порядку [9]. При цьому, російська політика сусідства краще розвинена, краще координується, і краще втілюється, ніж політика сусідства ЄС. Росія направляє більше політичних, економічних і навіть військових ресурсів на здійснення впливу на сусідні країни, аніж ЄС.

Якщо додержуватися порівняння Дж.Ная жорсткої сили з м'якою, як батюга та пряника, то у Москві є багато „смачних пряників”, які вона може запропонувати своїм союзникам: дешева енергія, доступ до відносно відкритого ринку праці, зростаючий ринок товарів, безвізовий режим, дипломатична підтримка у міжнародних відносинах. Її батіг також більш вагомий, ніж у ЄС – Росія може запроваджувати повномасштабні блокади, несподівані підвищення ціни на газ і заволодіння інфраструктурою, вона також може підтримувати сепаратистські угруповання і навіть здійснювати військовий тиск на країни, які відмовляються поступитися російським вимогам [9].

Різні країни використовують м'яку силу для досягнення своїх цілей. Російська м'яка сила в Україні використовує політичний дискурс, силу нарративів. У той час, як м'яка сила США використовує переважно привабливий образ майбутнього, російська м'яка сила мобілізує історичний спадок, спогади та спадщину уявної або реальної спільної історії. Саме це є специфічною рисою російської м'якої влади.

Російська м'яка сила має на меті мобілізацію об'єктів впливу шляхом маніпуляцій із ідентичностями і впливу на соціальний і політичний дискурс. У цьому контексті важливим є обмежена здатність українського суспільства до самоідентифікації. Натомість у російському дискурсі термін „ідентичність” використовується дуже часто. Національна та етнічна ідентичність у Росії та Україні в основному розуміється у її первісному значенні; конструктивістська термінологія, яка розуміє ідентичність як форму практики, застосовується рідко. У результаті, для багатьох росіян і українців, ідентичність

розглядається як певний критерій, тест на лояльність певній політичній чи етнічній спільноті.

Росія мобілізує міф ідентичності Росії та України. Вона звертається до дискурсів колективних цінностей і спільного славетного минулого. Вони зокрема включають ідеї про спільне походження України та Росії, використання героїчних образів Великої Вітчизняної війни, російську мову як спільне надбання усіх східнослов'янських народів тощо [10]. Не останню роль відведено у цьому контексті Російській Православній церкві.

Особливе значення у цьому процесі відведено використанню історичних подій. Деякі автори вважають, що саме В.Путін творчо синтезував царські і радянської ідеї. Основні концепти включають Євразійство (виправдання влади Росії на величезному просторі багатонаціональної імперії); повернення до Російської Православної Церкви та її богослов'я; поняття „суверенної демократії” та народності [11].

Одне з центральних місць у реалізації Росією м'якої влади посідає політика відносно співвітчизників, що мешкають за кордоном. Захист їхніх інтересів є одним із пріоритетів концепції зовнішньої політики Російської Федерації. Концепція вводить також поняття „Руський мир”, що об'єднує багатомільйонну руську діаспору. При цьому собі Росія відводить роль „історичної батьківщини” [12]. Головними завданнями „Руського миру” є формування лояльно налаштованої до Росії спільноти, і, по-друге, консолідація організацій співвітчизників у ефективну мережу, яка може бути використана для досягнення конкретних зовнішньополітичних цілей. Таким чином, російську політику відносно співвітчизників можна віднести не тільки до гуманітарних інструментів, а також і до механізмів геополітичного впливу.

Окрім „Руського миру”, в Росії запроваджено інші ініціативи, спрямовані на здійснення безпосереднього впливу у культурній та інформаційній сферах, зокрема телеканал Russia Today та Інститут демократії та співробітництва. Однак їхня діяльність відноситься скоріше до одного з ключових інструментів м'якої сили – публічної дипломатії – і потребує додаткового висвітлення за межами цієї статті.

Характерною рисою російської м'якої сили є її спрямованість на еліти, яка заснована на спільності певних „класових інтересів” еліт Росії та України. Це пояснює їхнє однакове розуміння політики і дискурсу

„стабільності”, який є спільним для обох сторін. Стабільність є кодом для безпеки режиму. Тому, коли йдеться про питання культури, історії та релігії, українська влада, в основному, підтримує позицію Росії [10].

При цьому в російському інформаційному полі постійно культивується міф про наявність зовнішніх сил, які прагнуть розділити російський, білоруський та український народи як членів однієї етнічної групи. Особливо чутливою сферою при цьому вбачається протидія діяльності США, які ефективно використовують різноманітні інструменти зі свого арсеналу м'якої сили. Насамперед, це стосується багаторівневого блокування можливостей для здійснення політичних технологічних проєктів зі створення недружніх режимів уздовж кордонів Росії, організації „оксамитових революцій”, фінансування антиросійської діяльності в країнах СНД [13].

Американський вплив сприймається у Росії, як пряме зазіхання на її інтереси. Набори термінів, якими оперують російські та американські аналітики, описуючи ситуацію на пострадянському просторі, також серйозно розрізняються. Росія інтерпретує сучасні геополітичні реалії у термінах „холодної війни”, переважно через ідеологічні штампи. Основний месидж: Захід – це ворог, а Росія та Україна як дві братські країни з тісними економічними і культурними зв'язками повинні бути разом. Натомість у США і на самому пострадянському просторі такі російські поняття, як „сфера впливу” або „привілейовані інтереси” схильні трактувати як обґрунтування претензій Росії на верховенство [14].

Як зазначають російські джерела, створення нормативних інституцій для просування позитивного іміджу Росії є недостатнім [13]. Найважливішою умовою для зміцнення авторитету Росії на території СНД є збільшення російської культурної присутності в цих країнах.

Російська регіональна політика по відношенню до України використовує весь комплекс напрацьованих засобів і механізмів і постійно удосконалюється. Інвестиції російського капіталу, експорт російських товарів, насамперед газу, а також надання доступу до російських ринків стають усе більш важливими в забезпеченні російських інтересів. Російські споживчі товари, стрімкий розвиток російської поп-культури, яка поширюється через супутникове телебачення, зростаюча кіноіндустрія, рок-музика, книжкові видання, відродження російської художньої традиції, і можливість

для працевлаштування на території Росії, роблять країну усе більш привабливою для регіону навколо неї.

Робота зі збереження ролі російської мови як засобу міжнаціонального спілкування між народами колишнього Радянського Союзу і розширення вивчення та вживання російської мови в сфері стратегічних інтересів Росії залишається безумовним пріоритетом. З цією метою „Росспівробітництвом” запроваджено цільову програму „Російська мова” на 2011 – 2015 рр.

Пріоритетними на цей час є розвиток сучасної російської кіноіндустрії, збільшення її частки як на внутрішньому, так і на ринку країн СНД. При цьому особлива увага у Росії зосереджується на розвитку сегмента „високо концептуальних” фільмів і великобюджетних блокбастерів, присвячених темі військової історії. При цьому історичні події тлумачаться у вигідному світлі і мають чіткий ідеологічний месидж [13].

Не менш значущим є розвиток кириличного сегменту Інтернету, а також поширення та популяризація англomовного контенту російських Інтернет-ресурсів. Не залишається поза увагою Росії і блогосфера як ефективна платформа обговорення і своєрідний „тренажер” для випробування певних механізмів дії м'якої сили.

Неможлива реалізація російської м'якої сили без використання мас-медіа. Спільний інформаційний простір Росії та України є потужним мультиплікатором її впливу, ЗМІ формують середовище і ставлення населення України до Росії. У зв'язку з цим Росія має цілий ряд важелів впливу на Україну, які застосовує для здійснення вигідного впливу та запобігання небажаних для себе рішень з боку Києва, що робить неможливим демонстративне ігнорування Україною точки зору російського керівництва.

Крім того, більшість українських журналістів отримують інформацію про міжнародні події крізь призму російськомовних джерел інформації. Вони в основному спираються на такі Інтернет-ресурси, як iposmi.ru, замість звернення до вихідного матеріалу безпосередньо. До того ж, вважається, що російське телебачення є більш професійним, аніж українське, і українські ЗМІ намагаються моделювати себе на російських прикладах [15].

Освітні програми є ефективним механізмом довгострокового дії, але Москва віддає перевагу застосуванню інструментів, які швидко дають необхідний результат. Для цього, зокрема, застосовуються міждержавні

конференції, програми обміну з країнами СНД, тощо.

Частиною застосування Росією м'якої сили можна назвати політику керівництва Росії, спрямовану на модернізацію та інноваційний розвиток економіки. І хоча декларується співпраця із країнами СНД у цьому напрямку, Росія напевно залишає за собою роль лідера і формує образ Росії як інноваційного лідера СНД.

Таким чином, вивчення ресурсних компонентів застосування м'якої сили дозволить своєчасно та прогнозовано виявляти загрози національній безпеці України у зовнішньо- та внутрішньополітичній сферах, вживати відповідних заходів з протидії, в т.ч. на законодавчому та нормативному рівнях, розвивати власний ресурсний потенціал у рамках стратегічних доктрин розвитку, формувати національну свідомість, створювати власні інститути, здатні адекватно реагувати на виклики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Heather C. Russian soft power in the 21st century An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia [Електронний ресурс] / С.Heather, G. Theodore // Center for Strategic and International Studies. – 2011. – Sep 6. – Режим доступу: <http://csis.org/publication/russian-soft-power-21st-century>
2. Keohane R. Power and Interdependence in the Information Age / R. O. Keohane, J. S. Nye // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77. – No. 5. – P. 81-94.
3. Maliukevicius N. Russia's Information Policy in Lithuania: The Spread of Soft Power or Information Geopolitics? / N.Maliukevicius // Baltic Security & Defence Review. – 2007. – Vol. 9. – P. 150-170.
4. Манойло А. Государственная информационная политика в особых условиях / А.В. Манойло. – М.: МИФИ, 2003. – 388 с.
5. Hill F. Moscow Discovers Soft Power [Електронний ресурс] / F. Hill // Brookings Institute. – October 2006. – Режим доступу: http://www.brookings.edu/articles/2006/10/russia_hill.aspx
6. Выступление Президента России В.В.Путина на пленарном заседании совещания послов и постоянных представителей России 12 июля 2004 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mid.ru>
7. Интервью Д. Медведева телеканалам «Россия», Первому, НТВ 31 августа 2008 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2008/08/205991.shtml///>
8. Обзор внешней политики Российской Федерации, 2007 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3647DA97748A106BC32572AB002Ac4DD
9. Popescu N. Russia's Soft Power Ambitions / N. Popescu // Centre for European Policy Studies. – Policy Brief. – 27 October 2006. – № 115. – P. 1-3.
10. REP Seminar Summary Soft Power? The Means and Ends of Russian Influence [Електронний ресурс] // Chatham House. – Режим доступу: www.chathamhouse.org
11. Hill F. Putin and the Uses of History [Електронний ресурс] / F. Hill, C. Gaddy // The National Interest. – 2012. – January 4. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/article/putin-the-uses-history-6276>
12. Концепция внешней политики Российской Федерации от 15 июля 2008 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kremlin.ru/acts/785>
13. Filimonov G. Russia's Soft Power Potential [Електронний ресурс] // Russia in Global Affairs. – 2010. – 25 December. – Режим доступу: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Russias-Soft-Power-Potential-15086>
14. Троицкий М. Российско-американские отношения на постсоветском пространстве. Как преодолеть игру с нулевой суммой? [Електронний ресурс] / М. Троицкий, С. Чарап // Доклады рабочей группы по будущему Российско-американских отношений. – Выпуск 1. – Сентябрь 2011 г. – Режим доступу: <http://us-russiafuture.org/publications>
15. Leonard M. A Power Audit of EU-Russia Relations [Електронний ресурс] / M. Leonard, N. Popescu // European Council on Foreign Relations. – 2007. – 7 November. – Режим доступу: http://ecfr.eu/content/entry/eu_russia_relations/